

Karolina Czerkas*

Uniwersytet Warszawski

k.czerkas@uw.edu.pl

**Kiedyś Prusa – dziś Ślimaka,
czyli o tendencjach nazewniczych towarzyszących zmianom
nazw ulic w warszawskiej dzielnicy Wawer**

Streszczenie. W 1951 roku składająca się z kilku miejscowości gmina Wawer stała się jedną z dzielnic Warszawy. W wyniku zmiany administracyjnej wiele nazw wawerskich ulic powtarzało te notowane już w Warszawie, co spowodowało konieczność ich zmiany. Na podstawie zestawienia pierwotnych onimów z tymi, które na mapie Wawra znajdujemy dziś, można wyróżnić kilka tendencji obrazujących mechanizmy zmian. Artykuł przedstawia wstępną propozycję podziału wawerskich hodonimów ze względu na ich związki z wcześniejszymi nazwami. Autorka szczegółowo zajmuje się rodzajami związków między nowymi a starymi onimami oraz wskazuje kategorie semantyczne, do których odnoszą się aktualne nazwy. Wspomina także o wawerskich hodonimach tworzących kompleksy nazewnicze oraz o tych, które miały służyć budowaniu lokalnej tożsamości. Celem tekstu jest stworzenie podstawy do bardziej szczegółowych badań nad procesami przemianowywania nazw ulic.

Słowa kluczowe: nazwa ulicy, Wawer, hodonimy, zmiana nazwy ulicy

**Once Prusa Street – today Ślimaka Street, or the naming processes associated
with changes of street names in the Warsaw district of Wawer**

Summary. In 1951, the municipality of Wawer, consisting of several villages, became one of the districts of Warsaw. As a result of an administrative change, many of Wawer's street names repeated those already recorded in Warsaw, which made it necessary to change them. Based on the juxtaposition of the original names with those found on the map of Wawer today, several trends illustrating the mechanisms of change can be distinguished. The article presents a preliminary proposal for the division of Wawer's hodonyms according to their relationships with earlier names. The author examines in detail the types of relationships between new and old ononyms and indicates the semantic categories

* mgr; Wydział Polonistyki UW, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

to which current names refer. She also mentions Wawerian hodonyms forming naming complexes and those that were intended to build local identity. The aim of the text is to provide a basis for a more detailed study of the renaming processes of street names.

Keywords: street name, Wawer, hodonyms, change of street name

1. Wprowadzenie

Nazwy własne ulic i placów stanowią dziś obowiązkowy element przestrzeni miejskiej, bez którego trudno sobie wyobrazić identyfikację poszczególnych miejsc oraz związaną z tym komunikację. Onimy niosą ze sobą określone treści kulturowe, historyczne, społeczne, mogą też współtworzyć obraz czasu, w którym powstały lub funkcjonują (por. Wagińska-Marzec 2017). Akty kreacyjne towarzyszące nadawaniu nazw nie są więc zupełnie przypadkowe, ale zależą od wielu różnych czynników, takich jak aktualna sytuacja społeczno-polityczna, potrzeby mieszkańców miejscowości oraz twórców nazw, przemiany administracyjne itp. Szczególną sytuacją nazewniczą jest ta, w której zachodzi konieczność zmiany poszczególnych nazw ulic.

Maria Wagińska-Marzec pisze, że „wszelkie zmiany w nazewnictwie ulic i placów wiążą się (...) ze zjawiskiem przemian polityczno-ustrojowych w państwie. Są narzucane przez władze bądź są efektem żądań społeczeństwa, które chce zmanifestować swój stosunek do teraźniejszości, jak też do przeszłości” (2017: 385). Warto jednak zwrócić uwagę na to, że konstatacja ta wynika prawdopodobnie z faktu, że badaczka zajmuje się zmianami na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 roku. Tymczasem przemianowywanie hodonimów¹ może też wynikać z ich powtarzalności w obszarze stanowiącym pewną całość administracyjną. Zjawisko to najczęściej bywa powodowane przez przyłączanie nowych terenów do miasta (por. Jankowska 2016). Z tego rodzaju sytuacją wiąże się większość zmian hodonimów na terenie Wawra – gminy składającej się z kilku miejscowości, która została przyłączona do Warszawy w 1951 roku (Czerniawski 2008). To właśnie te nowe nazwy stanowią przedmiot moich badań omówionych w artykule.

2. Cel i stan badań

Celem artykułu jest zbadanie tendencji nazewniczych obrazujących mechanizmy zmian wawerskich hodonimów na podstawie zestawienia onimów pierwotnych z tymi, które na mapie Warszawy znajdujemy dziś. U źródła opisanych badań postawiono pytanie o to, jak często i w jaki sposób nowe nazwy nawiązują do wcześniejszych.

¹ Terminu *hodonim* używam w znaczeniu ‘nazwa ulicy lub ciągu komunikacyjnego’ zgodnie z jego definicją utrwaloną w polskiej toponomastyce, a przywołaną w artykule przeglądowym Urzuli Bijak (Bijak 2019). Termin ten w niniejszym tekście stanowi synonim określenia *nazwa ulicy*.

Do tej pory o zmianach nazw ulic pisano głównie z perspektywy towarzyszących im przemian historycznych i politycznych. Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska (2011) wskazuje kilka momentów polskiej historii, łączących się ściśle ze specyfiką przemianowywania hodonimów. Są to: utrata niepodległości i zabory, I wojna światowa i odzyskanie niepodległości (1918), II wojna światowa i stalinizacja po 1945 roku oraz dekomunizacja po 1989 roku. Przywracanie nazewnictwa polskiego po okresie okupacji na Ziemiach Zachodnich i Północnych opisuje cytowana już Maria Wagińska-Marzec (2017). Problematykę dekomunizacji po 1989 roku oraz po ustawie z 2016 roku o zakazie propagowania komunizmu poruszają m.in. Artur Zawadka (2022) i Joanna Kałużna (2018). Renata Anisiewicz (2023) pokazuje też wpływ innych okoliczności, takich jak lot pierwszego człowieka w kosmos czy ważne rocznice (np. Tysiąclecie Państwa Polskiego), na zmiany nazw. Przemianowaniami powtarzających się nazw ulic z perspektywy administracyjno-prawnej zajmowała się jak dotąd Marta Jankowska (2016). Ten temat porusza też Monika Kresa (2023), która koncentruje się jednak głównie na potencjale aksjologicznym wawerskich hodonimów. O nazwach miejscowych Wawra pisała także Kwiryna Handke (2008), ale nie poruszała tematu wawerskich ulic. Na tym tle próba całościowego opisu różnych tendencji nazewniczych towarzyszących zmianom nazw ulic w Wawrze w latach 1951–2016, z naciskiem na relacje semantyczne łączące obecne hodonimy z poprzednimi, wydaje się nowym ujęciem, które może również stanowić podstawę do bardziej szczegółowych badań na ten temat.

3. Materiał

Materiał, który poddałam analizie, stanowią nazwy 346 ulic, które zostały zmienione po przyłączeniu Wawra do Warszawy. Dane na temat czasu przemianowywania ulic oraz ich poprzednich nazw pochodzą z uchwał dotyczących zmian poszczególnych hodonimów, zamieszczonych na stronie internetowej ulice.um.warszawa.pl (ULICE 2022). Większość wawerskich toponimów została też zebrana w *Słowniku nazw miejscowych, terenowych i ulic Wawra* (Kresa, Czerkas 2022). Ponieważ w literaturze nie znalazłam podobnego ujęcia tego tematu, przedstawiona w tekście propozycja podziału nazw wawerskich ulic ze względu na ich związki z wcześniejszymi onimami ma charakter pewnej propozycji metodologicznej. W opisie hodonimów nienawiązujących do swoich poprzedników posiłkowałam się częściowo klasyfikacją przedstawioną w artykule Marii Nowakowskiej (1998).

4. Podział ze względu na czas zmian

Zanim jednak przejdę do centralnego zagadnienia tego tekstu, czyli relacji semantycznych między starymi i nowymi nazwami ulic w Wawrze, omówię krótko przyczyny zmian wawerskich hodonimów w zależności od czasu, w jakim się one dokonywały. Najwięcej (około 90%) zmian zaszło w latach

1951–1960, co miało bezpośredni związek z włączeniem gminy Wawer do Warszawy. Na nową dzielnicę złożyło się kilka mniejszych miejscowości, dlatego po ich przyłączeniu do Warszawy duża część nazw ulic dublowała nazwy występujące już w stolicy (niektóre pojawiły się nawet kilkakrotnie). Proces przemianowywania tych hodonimów trwał kilka lat – zapewne z powodu dużej liczby nazw wymagających zmiany (w podanym przedziale czasowym zmieniono nazwy 310 ulic), a także dlatego, że proces przyłączania poszczególnych miejscowości (osiedli) był w praktyce kilkietapowy. W 1960 roku Wawer został włączony do dzielnicy Praga Południe, co także wiązało się z pewnymi zmianami administracyjnymi (zob. Czerniawski 2008). Przykładowe zmiany powtarzających się nazw ulic, wprowadzone w latach 1951–1960, przedstawiają się następująco:

- a) 12 ulic o nazwie *ul. Polna* → *ul. Brzoskwiniowa*, *ul. Cyklamienów*, *ul. Drozdowa*, *ul. Gręplarska*, *ul. Jagienki*, *ul. Jaszczurcza*, *ul. Ogórkowa*, *ul. Orchidei*, *ul. Skowronkowa*, *ul. Szalejowa*, *ul. Werbena*, *ul. Wiązana*;
- b) 2 ulice o nazwie *ul. Leśna* → *ul. Pomarańczowa*, *ul. Trawiasta*;
- c) 4 ulice o nazwie *ul. Główna* → *ul. Malwowa*, *ul. Sęczkowa*, *ul. Strzygłowska*, *ul. Żegańska*;
- d) 4 ulice o nazwie *ul. Kościelna* → *ul. Bartoszycka*, *ul. Bosmańska*, *ul. Paprociowa*, *ul. Wilgi*.

Kolejny okres zmian, jaki można wyróżnić w odniesieniu do omawianego materiału, to lata 1961–1989. Ważną datą jest rok 1989, po którym część modyfikacji nazw wiązała się z dekomunizacją. W podanym przedziale czasowym na terenie Wawra przemianowano stosunkowo niewiele, bo 14 ulic (4% nazw analizowanych w tym tekście). Zmiany te wiązały się m.in. z przeoczonymi wcześniej powtarzającymi się hodonimami (*ul. Sygnatowa* → *ul. Łysakowska*), rozwojem infrastruktury (*ul. Żagańska* → *al. Dzieci Polskich* – nazwa nadana w 1973 roku, w czasie budowy Centrum Zdrowia Dziecka) czy okazjnymi rocznicami. W 1974 roku zmieniono nazwę jednego z ciągów komunikacyjnych z *ul. Śnieżki* na *ul. Kościuszkowców*, co miało związek z 30. rocznicą Powstania Warszawskiego, podczas którego 1 Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki walczyła z Niemcami właśnie w pobliżu omawianej drogi. Część żołnierzy spoczywa na znajdującym się nieopodal cmentarzu (Czerniawski 2008). Inną rocznicą mogącą stanowić motywację zmiany nazwy ulicy było obchodzone w 1986 roku 20-lecie powstania Polskiego Towarzystwa Chirurgów, które założył Jan Kossakowski. W tym roku *ul. Zduńska* została przemianowana na *ul. Kossakowskiego*. We wskazanym okresie możemy też zaobserwować dość ciekawe zmiany nazw nieoficjalnych, określanych w ustawach jako „robocze”, czyli prawdopodobnie funkcjonujących w obiegu ustnym, na oficjalne (*ul. Metrowa* → *ul. Czekanowska*; *ul. Łukasińskiego* → *ul. Pazińskiego*).

Ostatni okres zmian to lata 1991–2016. W tym czasie przemianowano 22 ulice (ok. 6% analizowanego tu materiału). Podstawową przyczyną zmian zachodzących w tym czasie był proces dekomunizacji przestrzeni miejskiej. Przyczynił się on jednak jedynie do przekształcenia trzech nazw ulic (*ul. gen. Zawadzkiego* → *ul. gen. Bora-Komorowskiego*; *ul. XXX-lecia* → *ul. Choinkowa*; *ul. gen. Waltera* → *ul. Zatrzebie*). Nawet w tym niewielkim materiale możemy zaobserwować różne strategie przemianowywania hodonimów. W pierwszej z wymienionych zmian bohater rzeczywistości komunistycznej został zastąpiony znaną postacią polskiego patrioty; w drugiej – nowa nazwa jest zupełnie neutralna ideologicznie i nawiązuje do ukształtowania okolicznych terenów, a w wypadku trzeciej postawiono na odniesienie do przestrzeni Wawra (Zatrzebie to część obszaru miejskiego Nadwiśle). W tym przedziale czasowym znajdziemy więcej nazw utrwalających lokalną historię i kulturę: *ul. Spiżowa* → *ul. 27 Grudnia* (data masowej publicznej egzekucji z 1939 roku, dokonanej na mieszkańcach Wawra – Czerniawski 2008), *ul. Poprzeczna* → *ul. ks. Szulczyka* (upamiętnienie proboszcza falenickiej parafii).

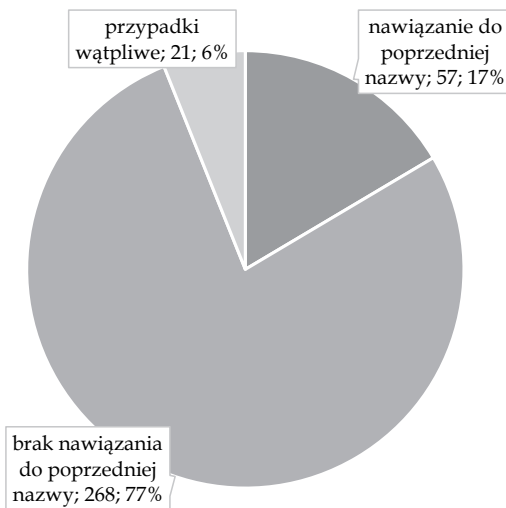
W 1993 roku Czechosłowacja rozpadła się na Czechy i Słowację, co spowodowało konieczność zmiany nazwy *ul. Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej* na *ul. Przyjaźni*. Taka strategia nazewnicza ułatwiała orientowanie się w przestrzeni miejskiej mimo przeprowadzonych zmian (por. Kaltenberg-Kwiatkowska 2011). Wśród hodonimów przemianowanych w ostatnim okresie nie brakuje też takich, które dublowały się z innymi warszawskimi nazwami (*ul. Otwarta* → *ul. Artystyczna*; *ul. Dębowa* → *ul. Borówkowa*; *ul. Słowackiego* → *ul. Falenicka*).

5. Proponowany podział zmienionych nazw wawerskich ulic

Omówione przyczyny zmian nazw ulic w wyróżnionych przedziałach czasowych są zatem dość różnorodne, co widać nawet w tym wstępnym rozpoznaniu. Najczęściej przemianowania hodonimów dokonywano, kierując się podstawową funkcją nazw ulic, czyli funkcją lokalizującą, która nie mogła być spełniona, kiedy onimy powtarzały się w obrębie jednej przestrzeni miejskiej. Głównym zagadnieniem podejmowanym w tym tekście są jednak rodzaje relacji semantycznych między dawnymi a nowymi nazwami ciągów komunikacyjnych – te zaś w niewielkim stopniu zależą od chronologii zmian². Z tej przyczyny wszystkie analizowane onimy traktuję jako jeden zbiór niepodzielny ze względu na moment przemianowania.

² Przywołane przedziały czasowe mogą mieć nieznaczny wpływ na motywację nowych nazw. W ostatnim z wymienionych okresów da się zauważyć np. stosunkowo dużo hodonimów nawiązujących w jakiś sposób do wawerskiej historii, przestrzeni i kultury (takich nazw jest 6 na 22, czyli ok. 27%).

Zważywszy na istnienie związku między aktualnymi i poprzednimi nazwami, omawiany materiał można podzielić na trzy grupy: nazwy nawiązujące do poprzedniej nazwy, nazwy nienawiązujące do poprzedniej nazwy i przypadki wątpliwe. Liczebność oraz procentowy udział poszczególnych typów w całym materiale przedstawiłam na wykresie (rys. 1).

Rysunek 1. Podział nazw ulic w Wawrze ze względu na to, czy nawiązują do poprzedniej nazwy (procentowy udział poszczególnych typów)

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, większość nazw w analizowanym materiale nie nawiązuje do wcześniejszych. Jest to najprawdopodobniej wynik ogromnej liczby zmian, jakich należało dokonać na hodonimicznej mapie stolicy w związku z włączeniem Wawra do Warszawy. W samym Wawrze zmieniono z tego powodu przynajmniej 310 aktualnie istniejących nazw. W tej sytuacji twórcy nowych onimów nadawali je według różnorodnych wzorców (por. dalej), starając się unikać powtórzeń nazw już istniejących. Prawdopodobnie również z tego powodu wśród wszystkich hodonimów Wawra można zauważyć tendencję do nadawania nazw unikatowych z jednej strony i onimicznej uniwersalizacji z drugiej (zob. Kresa 2023).

6. Nazwy nawiązujące do poprzednich

W analizowanym materiale można jednak wyróżnić kilkadziesiąt hodonimów funkcjonujących aktualnie w Wawrze, które nawiązują do dawnych nazw. Wśród nich da się wyznaczyć kilka typów relacji. Większość z nich opiera

się na różnego rodzaju asocjacjach, nawiązujących m.in. do twórczości autorów, których upamiętniały poprzednie nazwy. Mechanizm ten ilustrują następujące zmiany: *ul. Słowackiego* → *ul. Derwida*, *ul. Moniuszki* → *ul. Halki*, *ul. Orzeszkowej* → *ul. Marty*, *ul. Sienkiewicza* → *ul. Połaniecka*, *ul. Żeromskiego* → *ul. Popiołów*, *ul. Prusa* → *ul. Ślimaka*. Aktualne nazwy pochodzą od tytułów dzieł poszczególnych twórców (*ul. Marty*, *ul. Popiołów*, *ul. Halki*) oraz od imion lub nazwisk bohaterów wybranych utworów (*ul. Derwida*, *ul. Połaniecka*, *ul. Ślimaka*).

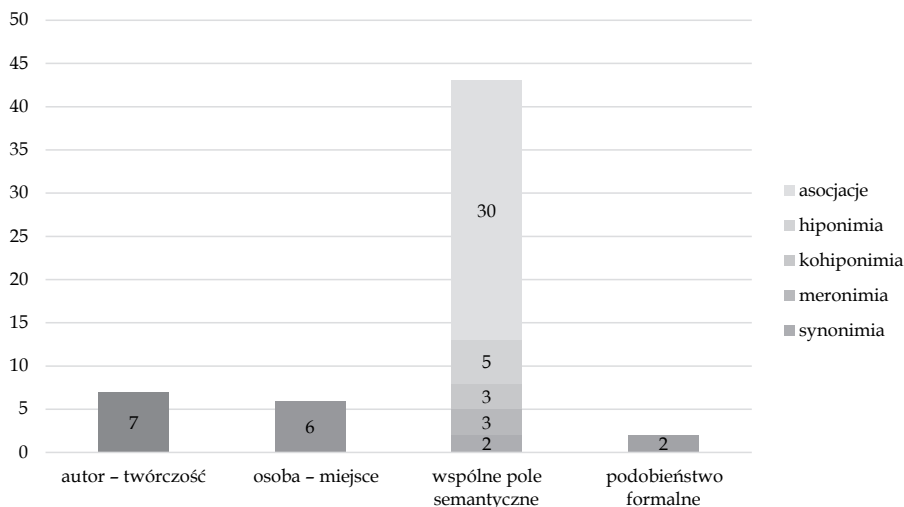
Podobne zmiany widoczne są w nazwach ulic przemianowanych na wzór kierunkowych, które utworzono od nazw miejscowości związanych z poprzednimi patronami ciągów komunikacyjnych, np. *ul. Szopena* → *ul. Dusznicka* (w Dusznikach-Zdroju młody Fryderyk zagrał swój pierwszy koncert uznawany za zagraniczny, a dziś odbywa się tam festiwal chopinowski), *ul. Kopernika* → *ul. Fromborska* (Kopernik przez dłuższy czas mieszkał we Fromborku), *ul. Sienkiewicza* → *ul. Lipkowska* (pisarz często odwiedzał dwór w Lipkowie), *ul. Reja* → *ul. Nagłowicka* (w Nagłowicach znajdowała się dawna siedziba Rejów), *ul. Kościuszkowski* → *ul. Solurska* (w Solurze Kościuszkowski spędził ostatnie lata swojego życia), *ul. Beliny-Prażmowskiego* → *ul. Stradomska* (Stradom to dzielnica Krakowa, którego prezydentem w latach 30. XX wieku był Belina-Prażmowski).

Na swego rodzaju asocjacjach opierają się także relacje między aktualnymi nazwami pozostającymi w tym samym polu semantycznym co wcześniejsze onimy. Takich hodonimów jest stosunkowo dużo (42). Wśród nich znajdują się np. nazwy pozostające z dawnymi onimami w relacji hiponimii (5). Na tej zasadzie onimy *ul. Chryzantemy*, *ul. Nachytkowa*, *ul. Narcyzowa*, *ul. Niezapominajki* zastąpiły nazwy kilku ciągów komunikacyjnych znanych wcześniej jako *ul. Kwiatowa*. Aktualne nazwy mogą także stanowić meronimy (3) tych wcześniejszych: *ul. Radiowa* → *ul. Antenowa*, *ul. Górna* → *ul. Szczytowa*, *ul. Kolejowa* → *ul. Torowa*. W omawianej grupie nazw występują też pojedyncze wypadki kohiponimów (3): *ul. Różana* → *ul. Mniszka*, *ul. Lipowa* → *ul. Olchy*, *ul. Róż* → *ul. Powojowa* oraz synonimów (2): *ul. Akacjowa* → *ul. Kwitnącej Akacji*, *ul. Trakt Napoleona* → *ul. Napoleona Bonaparte* (sic!).

Najwięcej (30) jest jednak onimów pozostających ze swoimi poprzednikami w relacji skojarzeniowej. Na tej zasadzie nazwy odnoszące się do świata roślin i zwierząt (*ul. Cyklamenów*, *ul. Dzieciota*, *ul. Jaszczurcza*, *ul. Kalinowa*, *ul. Orchidei*, *ul. Skowronkowa*, *ul. Werbena*) zastąpiły kilka nazw ulic noszących miano *ul. Polna*. Asocjacyjnie połączone są również następujące przykładowe pary hodonimów: *ul. Hoża* → *ul. Zabawna*, *ul. Stoneczna* → *ul. Weselna*, *ul. Zakładowa* → *ul. Gospodarcza*, *ul. Spacerowa* → *ul. Deptak*, *ul. Kopernika* → *ul. Planetowa*, *ul. Grotzgera* → *ul. Orłowskiego*. Jak wynika z powyższego zestawienia aktualnych i dawnych nazw, grupa ta jest dość duża i różnorodna, ale trudno by było podzielić ją na mniejsze, bardziej szczegółowe podgrupy, ponieważ mechanizmy podobieństwa znaczeniowego w poszczególnych parach nazw mają najczęściej charakter jednostkowy.

Specyficznym rodzajem nawiązania do poprzedniej nazwy jest zachowanie podobieństwa formalnego między dawnym i aktualnym hodonimem. Z takim rodzajem relacji mamy do czynienia w przypadku *ul. Zagrodowej*, która w 1957 roku zastąpiła *ul. Ogrodową*. Obie nazwy są utworzone od wyrazów z morfemem rdzeniowym *-grod-* i dzięki temu są do siebie podobne zarówno brzmieniowo, jak i wizualnie. Drugim przykładem tego rodzaju nawiązania jest wspomniany już onim *ul. Przyjaźni*, który w 1993 roku zastąpił *ul. Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej*. Takie zabiegi miały prawdopodobnie na celu ułatwienie orientowania się w przestrzeni miejskiej.

Liczbę przykładów w poszczególnych typach relacji między poprzednimi a aktualnymi nazwami należącymi do grupy nawiązujących przedstawiłam na wykresie (rys. 2).

Rysunek 2. Podział nazw nawiązujących ze względu na typy relacji między aktualnymi a poprzednimi onimami

Źródło: opracowanie własne.

7. Nazwy nienawiązujące do poprzednich

Kolejną grupę, którą wydzieliłam w analizowanym materiale, stanowią nazwy nienawiązujące do wcześniejszych. Mimo braku bezpośredniego związku między dawnymi i aktualnymi onimami tu także możemy wyróżnić kilka tendencji nazewniczych. Przede wszystkim tę część materiału warto najpierw podzielić na nazwy z motywacją semantyczną (24) i bez niej (244). Takie ujęcie proponuje np. Maria Nowakowska w artykule dotyczącym ciągów komunikacyjnych w Łodzi (1998).

Do pierwszej grupy zaliczyłam nazwy związane z historią Wawra (10 nazw) oraz te odnoszące się do przestrzeni i infrastruktury dzielnicy (14 nazw). Można się też zastanawiać, na ile proces dekomunikacji stanowi motywację semantyczną zmienianych nazw – bywa on przecież przyczyną przemianowywania poszczególnych hodonimów. Wśród ulic Wawra znajdziemy jednak tylko trzy przykłady nazw powstałych w wyniku zmiany ustroju i – jak wspomniałam wcześniej – każda z nich należy do innej klasy nazewniczej, żadna zaś nie ma zabarwienia ideologicznego. W związku z tym wspomniane onimy potraktowałam tak samo jak inne nazwy w badanym materiale i przyporządkowałam je do utworzonych grup ze względu na to, czy nawiązują do poprzednich nazw oraz do jakich kategorii znaczeniowych się odnoszą.

Nazwy związane z historią Wawra to nie tylko wspomniane już *ul. 27 Grudnia* (dawniej *ul. Spiżowa*) czy *ul. Kościuszkowców* (dawniej *ul. Śnieżki*), lecz także onimy odnoszące się do ważnych dla wawerczyków osób: *ul. Szpotańskiego* (dawniej *ul. Patriotów*), *ul. ks. Szulczyka* (dawniej *ul. Poprzeczna*), *ul. Wierzchowski* (dawniej *ul. Axentowicza*). Upamiętniają one kolejno założyciela fabryki w Międzylesiu; proboszcza parafii w Falenicy, który zbudował znajdujący się tam kościół przy *ul. Narcyzowej*; oraz historyka – autora licznych publikacji na temat historii Wawra i jego osiedli. W grupie tej znalazła się też nazwa odnosząca się do dawnej nazwy Międzylesia (por. Ciećwierz i in. 2015), czyli *ul. Kaczy Dół* (dawniej *ul. Nowotki*). Do omawianego zbioru zaliczyłam też nazwy w mniej oczywisty sposób nawiązujące do wawerskiej historii. Hodonim *ul. Młodzieży* (dawniej *ul. Ludwiki*) odnosi się na przykład do młodzieżowej organizacji bojowej, która działała na tym obszarze. Lokalne dzieje utrwała także *ul. Przełęczy*. Zastąpiła ona *ul. Graniczną*, ponieważ przed wojną nazywano ją *ul. Górską*. Z kolei *ul. Podkowy* (wcześniej *ul. Kilińskiego*) wiąże się z dawnymi opowieściami o tych terenach. W przeszłości była to jedyna droga łącząca Falenicę z Aleksandrowem. Prowadziła przez piaszczyste wydmy, na których konie często gubiły swoje podkowy.

Wśród hodonimów związanych z przestrzenią i infrastrukturą Wawra znalazły się m.in. te pochodzące od nazw obszarów miejskich oraz osiedli dzielnicy, np. *ul. Falenicka* (dawniej *ul. Słowackiego*), *ul. Marysińska* (dawniej *ul. Krakowska*), *ul. Zatrzebie* (dawniej *ul. gen. Waltera*). W grupie tej znalazły się też nazwy określające położenie ulicy (*ul. Początkowa*), warunki fizjograficzne terenu (*ul. Ziarnista*) oraz wskazujące na miejsca, do których dany ciąg komunikacyjny prowadzi (*ul. Stawowa* wiodzie do zbiornika wodnego Morskie Oko, *ul. Romantyczna* zaś do Plaży Romantycznej). Do omawianego zbioru zaliczają się też hodonimy związane z powstającymi na przestrzeni lat instytucjami (*ul. Czytelnicza* znajduje się niedaleko biblioteki, a *al. Dzieci Polskich* obok Centrum Zdrowia Dziecka). Niektóre z nazw przydzielonych do tej grupy nawiązują do wawerskiej przestrzeni w mniej oczywisty sposób, np. *ul. Wisienki* nosi takie miano, ponieważ znajduje się na terenie obszaru miejskiego Wiśniowa Góra.

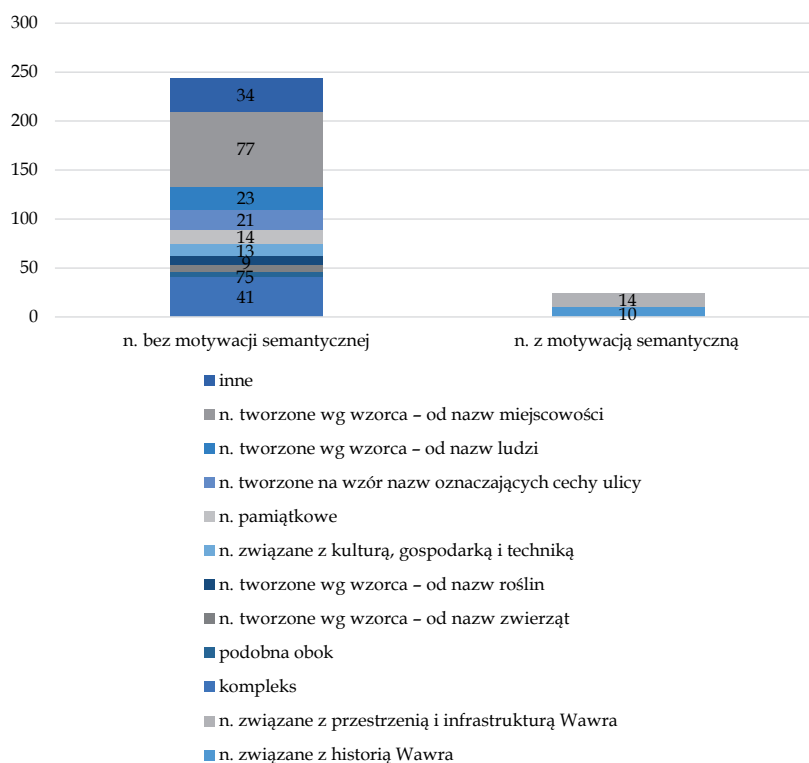
W grupie nazw nienawiązujących do poprzednich oraz pozbawionych motywacji semantycznej także możemy wyróżnić kilka tendencji nazewniczych. Większość z nich stanowią nazwy tworzone według wzorców, które wymieniam poniżej (w nawiasach podaję liczbę onimów należących do poszczególnych kategorii):

- a) nazwy modelowe – od nazw miejscowości (77), np. *ul. Izbicka, ul. Czekałowska, ul. Radoszycka, ul. Wodzisławska*;
- b) nazwy modelowe – od nazw ludzi (23), np. *ul. Bosmańska, ul. Harmonistów, ul. Pielęgniarek, ul. Kolarska*;
- c) nazwy tworzone na wzór nazw oznaczających cechy ulicy (21), np. *ul. Artystyczna, ul. Lokalna, ul. Podmokła, ul. Obiegowa*;
- d) nazwy pamiątkowe (14), np. *ul. Bachusa, ul. Kossakowskiego, ul. Czatów, ul. Świtezianki*;
- e) nazwy związane z kulturą, gospodarką, techniką (13), np. *ul. Cementowa, ul. Okularowa, ul. Techniczna, ul. Włókiennicza*;
- f) nazwy modelowe – od nazw roślin (9), np. *ul. Bławatków, ul. Kwitnącej Wiśni, ul. Tulipanowa*;
- g) nazwy modelowe – od nazw zwierząt (7), np. *ul. Derkaczy, ul. Jelenia, ul. Łabędzia, ul. Pajęcza*;
- h) inne (34), np. *ul. Akwarelowa, ul. Jachtowa, ul. Turkusowa, ul. Umowna*.

Osobny zbiór stanowią nazwy wprawdzie pozbawione motywacji semantycznej, ale tworzące kompleksy nazewnicze z innymi ulicami, np. *ul. Heliotropów* (kompleks nazw związanych z kwiatami: *ul. Cyklamenów, ul. Śnieguliczki, ul. Zawilców*), *ul. Stepowa* (kompleks nazw związanych z Kresami Wschodnimi: *ul. Kresowa, ul. Naddnieprzańska, ul. Murmańska*), *ul. Zorzy* (kompleks nazw związanych z obszarami polarnymi: *ul. Północna, ul. Polarna, ul. Arktyczna*). Duża część tych kompleksów nazewniczych odnosi się do świata przyrody, co ma związek z faktem, że Wawer stanowi najbardziej zalesioną dzielnicę Warszawy (Niezwykły Wawer 2017).

W omawianej grupie znajduje się też kilka nazw ulic, których nadanie mogło być częściowo motywowane znajdującymi się nieopodal ciągami komunikacyjnymi o podobnych nazwach. Są to *ul. Jątłowcowa* (niedaleko *ul. Iglastej*), *ul. Jontka* (nieopodal *ul. Halki*) czy *ul. Wydawnicza* (w pobliżu *ul. Czytelniczej*). Nazwy te tworzą jednak pary, w związku z czym nie mogą być uznane za kompleksy nazewnicze.

Liczbę hodonimów w poszczególnych kategoriach grupy nazw nienawiązujących do wcześniejszych przedstawiłam na wykresie (rys. 3).

Rysunek 3. Podział nazw nienawiązujących ze względu na ich motywacje semantyczne

Źródło: opracowanie własne.

8. Przypadki wątpliwe

Związek między aktualnymi a dawnymi nazwami ulic nie zawsze jest jednoznaczny i oczywisty. Wynika to z faktu, że większość mechanizmów zmian hodonimów, które wykazują jakiś związek ze swoimi poprzednikami, opiera się na różnego rodzaju asocjacjach. Z kolei problem kojarzenia jednej nazwy z drugą może być indywidualny. Dlatego też do pierwszej z omawianych grup zaliczyłam pary nazw bezpośrednio bliskich semantycznie. Związek między nazwami *ul. Różana* → *ul. Herbaciana* jest jednak mniej pewny. Wprawdzie istnieje herbaciany kolor róż, ale nie wydaje się to dostateczną podstawą do tego, żeby uznać te dwie nazwy za pozostające w bezpośrednim związku semantycznym. Z drugiej strony nie można też wykluczyć istnienia między nimi jakiegoś połączenia znaczeniowego.

Z kolei nazwy *ul. Kadetów* i *ul. Minerska* zastąpiły dwie nazwy *ul. Bohaterów*. Przemianowane nazwy można kojarzyć z wcześniejszymi poprzez odniesienie do rzeczywistości wojskowej, którą łączy się często z heroizmem. Niepewny jest także związek między nazwami *ul. Świerkowa* → *ul. Zimowa*. Wprawdzie świerki to popularny gatunek drzew hodowanych na świąteczne choinki, przez co mogą kojarzyć się z zimą, ale trudno to uznać za bezpośredni związek znaczeniowy.

Podobnie jest w wypadku przemianowania nazwy *ul. Świerczewskiego* na *ul. Patriotów*, co nastąpiło w 1954 roku. Generał Armii Czerwonej – Karol Świerczewski – był działaczem komunistycznym, którego dość często wybierano na patrona ulic miast w okresie PRL-u (por. Zawadka 2022; Kałużna 2018). Czas dokonanej zmiany wskazuje, że wynikała ona z przyłączenia Wawra do Warszawy i faktu powtarzania się poszczególnych nazw. Wydaje się, że nowa nazwa powstała wskutek potraktowania Świerczewskiego jako polskiego patrioty, ale mogła być też swego rodzaju cichym sprzeciwem wobec komunistycznej ideologii. Trudno jednak rozstrzygnąć tę kwestię na podstawie uchwał o zmianach nazw ulic dostępnych na stronie Urzędu Miasta Warszawa.

Wśród analizowanych hodonimów znalazły się m.in. nazwy tworzone na wzór nazw kierunkowych, nazwy pamiątkowe oraz nazwy tworzone na wzór nazw określających cechy ulicy, takie jak: *ul. Bałtycka* → *ul. Alpejska*, *ul. Kordeckiego* → *ul. Axentowicza*, *ul. Spokojna* → *ul. Zapomnienia*. Dyskusyjne jest, czy nowe przemianowania hodonimów zachowujące klasę motywacyjną poprzednich można uznać za rodzaj nawiązania.

9. Zakończenie

Zmiany nazw ulic nie tylko wiążą się z reorganizacją administracyjną przestrzeni, lecz także wzbudzają w ludziach emocje, co stanowi dowód na to, że są to ważne dla mieszkańców modyfikacje. Wokół jednego aktu przemianowania ulicy mogą rozgorzeć dyskusje o różnym charakterze – społecznym, politycznym, ideologicznym (por. Fabiszak, Brzezińska 2020). Analiza wawerskich hodonimów pokazuje, że przestrzeń nazewnicza jednego miejsca może zależeć od wielu czynników i wciąż dynamicznie się zmieniać. Za każdym aktem nadania nazwy stoją konkretni ludzie oraz ich wybory wynikające z ukrytego za onimiami świata wartości (por. Kresa 2023). W związku z tym w onomastycznym polu badawczym jest jeszcze wiele luk. Do tej pory zmiany nazw ulic nie były analizowane w sposób całościowy, obejmujący różne przedziały czasowe i zwracający uwagę przede wszystkim na rodzaje relacji semantycznych między aktualnymi a dawnymi hodonimami. Przedstawiona w niniejszym artykule propozycja podziału tych nazw ma charakter wstępny i w dużej mierze służy też przedstawieniu różnorodności omawianego materiału. Przyłączenie gminy Wawer do Warszawy spowodowało konieczność przeprowadzenia ogromnej liczby zmian nazw ulic w krótkim czasie. Dlatego też większość aktualnie istniejących nazw

została stworzona według różnych wzorców, co umożliwiło usunięcie powtórzeń w onimicznej przestrzeni stolicy. Zestawiając jednak dawne i współczesne nazwy, można niekiedy zauważyć związek między nimi, co świadczy o tym, że dla mieszkańców oraz władz Wawra ważna była ciągłość tradycji nazewnictwa. Relacje semantyczne łączące aktualne i wcześniejsze hodonimy najczęściej opierają się na różnego rodzaju asocjacjach. Związek między tymi nazwami może więc czasem stanowić kwestię dyskusyjną. Dostępne powszechnie skany uchwał dotyczących przemianowania ulic nie zawierają zwykle uzasadnień nadania nazw, dlatego przedstawione w tekście wnioski są jedynie hipotezami. Tego typu analiza ma też jednak na celu stworzenie podstawy do dalszych, bardziej szczegółowych badań nad procesami przemianowywania nazw ulic.

Literatura

- Anisiewicz R., 2023, *Jasna czy Księżycowa? Zmiany ulic we Włodawie w latach 60. XX wieku*, „Wschód” 1(49), s. 22–25.
- Bijak U., 2019, *The Development of Polish Toponomastic Terminology*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 37(1). <https://doi.org/10.17951/ff.2019.37.1.91-103>
- Ciećwierz A., Derlatka I., Kozielska D.M., Oktabiński K., 2015, *150 lat Gminy Wawer. Vademecum krajoznawcze Wawra i okolic*, Warszawa: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy.
- Czerniawski J., 2008, *Wawer. Korzenie i współczesność*, Warszawa: Urząd m.st. Warszawy.
- Fabiszak M., Brzezińska A.W., 2020, *Konflikt pamięci czy konflikt władzy? Strategie językowe w dyskusji nad zmianą nazwy ulicy w Poznaniu*, „Tekst i Dyskurs” 13. <https://doi.org/10.7311/tid.13.2020.05>
- Handke K., 2008, *Nazwy miejsc i miejscowości na terenie obecnej dzielnicy Wawer*, „Kronika Warszawy” 2(137), s. 16–21.
- Jankowska M., 2016, *Administracyjnoprawne aspekty zmian powtarzających się nazw ulic Wrocławia po II wojnie światowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 321. <https://doi.org/10.19195/0524-4544.321.13>
- Kaltenberg-Kwiatkowska E., 2011, *O oznaczaniu i naznaczaniu przestrzeni miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 2–3, s. 135–165.
- Kałużna J., 2018, *Dekomunizacja przestrzeni publicznej w Polsce – zarys problematyki*, „Środkoeuropejskie Studia Polityczne” 2. <https://doi.org/10.14746/ssp.2018.2.10>
- Kresa M., 2023, *Świat wartości odzwierciedlony w nazwach ulic warszawskiej dzielnicy Wawer*, „Poradnik Językowy” 4. <https://doi.org/10.33896/PorJ.2023.4.4>
- Kresa M., Czerkas K. (red.), 2022, *Słownik nazw miejscowych, terenowych i ulic Wawra*, Warszawa: Fundacja Języka Polskiego.

- Niezwykły Wawer* (przewodnik z 2017 r.), https://wawer.warszawa.pl/sites/default/files/field/attachments/wawer_przewodnik_0.pdf (dostęp: 15.11.2022).
- Nowakowska M.M., 1998, *Najnowsze tendencje w tworzeniu nazw ciągów komunikacyjnych Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 37. <https://doi.org/10.18778/0208-6077.37.16>
- ULICE 2022, <https://ulice.um.warszawa.pl/wyszukiwanie/faces/obiekty.xhtml> (dostęp: 15.09.2023).
- Wagińska-Marzec M., 2017, *Wokół zmian nazewnictwa ulic na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. – wybrane aspekty*, „Rocznik Ziemi Zachodnich” 1. <https://doi.org/10.26774/rzz.178>
- Zawadka A., 2022, *Proces dekomunizacji „wojskowych” nazw ulic po 2016 roku na wybranych przykładach*, „Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 1(17), s. 189–201.